Олександр ЛЕБЕДЕНКО

Доктор історичних наук, професор.
Академік Української Академії історичних наук.
Член Національної Спілки краєзнавців України.
Автор понад 80 наукових публікацій.
Науковий керівник 5 захищених кандидатських дисертацій.
З 1996 р. по 2013 р. – ректор Ізмаїльського державного педагогічного інституту (гуманітарного університету), завідувач кафедри всесвітньої історії.
***Сфера наукових інтересів**: проблеми соціокультурної, етнічної та політичної історії півдня України, анархізм в Україні, політичні партії та громадські організації в житті південноукраїнського суспільства, історія Подунав'я та Бессарабії.*
E-mail: alexander.lebedenko@live.ru

ПІВДЕННА БЕССАРАБІЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ (1991-1999 рр.)

Виявлено соціально-економічне становище Південної Бессарабії за перше десятиліття української державності, визначено особливості промисловості та сільського господарства регіону в умовах економічної кризи 1991-1999 рр. Підкреслюється, що на спад економічної ситуації впливали не лише національні, а й локальні фактори, а саме недостатня ідентифікація численних етнічних груп регіону, недосконала структура промислового виробництва, брак енергоресурсів, погана інтеграція регіонального виробництва в економіку України. Автор робить висновок, що затяжна соціально-економічна криза та зміни соціальної структури населення не сприяли розвитку національної ідеї у багатьох верств населення, які ностальгували за радянським минулим і зберігали свою радянську ідентичність.

***Ключові слова:** Південна Бессарабія, українська незалежність, національна економіка, економічна криза, рівень життя.*

Проголошення незалежності України вимагало подальшого формування й розвитку національної економіки. Україна за рівнем промислового та науково-технічного потенціалу посідала друге місце в СРСР після Росії і, на думку прихильників незалежності, мала швидко зайняти гідну позицію серед розвинутих європейських держав. Основними напрямами формування нових економічних відносин повинні були стати: проведення економічних реформ і приватизації з метою становлення ринкового господарства й рівних умов для розвитку державної, приватної та колективної власності; усунення затратного виробництва шляхом ресурсозбереження, впровадження нових технологій; переорієнтація економіки на задоволення соціальних потреб; створення нової системи економічних зв'язків як в Україні, так і з державами близького й далекого зарубіжжя. Однак омріяного зростання економіки так і не сталося.

Як зазначає А. А. Олешко, період з 1991 по 1993 рр. був першим етапом трансформаційної кризи 90-х рр. в Україні. Він позначився, передусім, прогресивним падінням ВВП (на 45,6%), гіперінфляцією (у 1993 році – **10 256%**), знеціненням грошових вкладень в Ощадбанку (у 610 разів) та зниженням реальних доходів

населення (у 4,6 рази) *(Олешко, 2012)*. Економічна криза 1991-1993 рр. характеризувалася також різким спадом виробництва, кризою платоспроможності, соціальним розшаруванням населення та появою нових верств населення, зростанням злочинності тощо. Другий період (1994-1999 рр.) характеризувався уповільненням темпів падіння ВВП, поступовим переходом до його позитивної динаміки та формуванням антикризового потенціалу.

Стрімкий економічний спад в Україні, що розпочався ще в роки «застою», зумовила низка чинників: величезний військово-промисловий комплекс, залежність від постачання енергоносіїв, застаріла технічна база промислового виробництва, низька продуктивність сільського господарства, відсутність управлінських кадрів ринкової економіки, розрив економічних зв'язків, а також населення, котре звикло до державної опіки. Основною ж причиною економічної кризи став різкий і непродуманий перехід від планової економіки до ринкової шляхом так званої «шокової терапії».

Масове згортання виробництва на початку 90-х рр. XX ст. охопило й територію Південної Бессарабії. Частина підприємств і цехів зупинялися через брак сировини та матеріалів, обривалися господарські зв'язки, порушувалася договірна дисципліна, зростав груповий і регіональний економічний егоїзм.

Підприємства Ізмаїла у 1991 році недодали продукції на 15,2 млн. крб. Целюлозно-картонний комбінат, до якого деревина надходила з Котлоса й Архангельська, порівняно з попереднім роком випустив менше целюлози на 2909 тонн, картону – на 1003 тонни, картонної тари – на 3510 м^2. Загалом цей комбінат недодав продукції на 8170 тис. крб. Консервний комбінат недовипустив продукції на 7 млн. крб. *(Мазур, 1994: 1)*. Фактично припинив роботу завод «Еталон», який замість електронної апаратури став виготовляти прасувальні дошки й держаки для сільськогосподарського інвентарю.

Обсяг будівництва в місті Ізмаїл скоротився на 23%. Майже на 42,8% зменшилось виробництво продтоварів, зокрема, м'яса – на 30%, ковбасних виробів – на 24%, молочної продукції – на 12%, безалкогольних напоїв – на 38%. За 10 місяців 1991 року підприємства міста виробили товарів народного споживання на 14,1 млн. крб. менше, ніж у попередньому році. Цього ж року більшість підприємств Арцизького району не виконали договірних зобов'язань, а обсяг промислової продукції порівняно з 1990 роком скоротився на 15,1%. Підприємства Болградського району зменшили виробництво продовольчих товарів на 2,6 млн. крб. порівняно з 1990 роком. Обсяги виробництва зменшили винзавод, м'ясокомбінат, сирзавод, завод продовольчих товарів, швейна фабрика, хлібозавод *(Лебеденко, 2008: 67)*.

Завдяки сприятливим кліматичним умовам у 1991 році господарства Південної Бессарабії зібрали високий урожай зернових, що певною мірою стабілізувало економічне становище. У Болградському районі зафіксовано рекордний на ту пору показник – 154,1 тис. тонн, а врожай зріс на 8,5 центнера з гектара. Своєю чергою, нижчими були показники тваринництва: за сім місяців 1991 року поголів'я худоби зменшилося на 2 тис. голів, суттєво скоротилося виробництво м'яса та молока. У 1992 році в умовах посухи було зібрано лише 59,4 тис. тонн зерна. Знизилось і виробництво молока та м'яса порівняно з 1991 роком. Різкий спад показників у сільському господарстві був зумовлений не лише посухою, а й дефіцитом палива. Господарства району недоотримали 1500 тонн бензину, 1200 тонн дизельного палива й 540 тонн мастил *(Муратова, 1993: 2)*. Краща ситуація спостерігалась у тих районах, де підприємства працювали на місцевій сировині та матеріалах. У Саратському

районі за 9 місяців 1991 року вартість продукції, робіт і послуг знизилась лише на 5%, а товарів народного споживання – на 3,5%.

Уряд України намагався якнайшвидше вивести країну з кризи. Проте ні концепція переходу до ринкової економіки, ні кодекс законів про землю, ні закон про податкову інспекцію та бюджетну систему, прийняті Верховною Радою республіки у 1990 році, не діяли.

Задля стабілізації споживчого ринку Одеська обласна рада та районні ради прийняли рішення щодо заборони вивозу зерна, іншої сільськогосподарської продукції за межі області без наявності сертифікатів державної карантинної інспекції. Встановлювався контроль на залізничних станціях та пунктах зв'язку за прийомом посилок і багажу з великою кількістю продовольчих товарів.

З метою захисту та стабілізації споживчого ринку уряд УРСР запровадив у листопаді 1990 року продаж громадянам продовольчих і непродовольчих товарів, а також продукції виробничо-технічного призначення за споживчими картками та купонами. Цей захід лише частково сприяв поліпшенню споживчого ринку. Без купонів можна було купити лише товар з прейскурантною ціною до 50 коп.: хліб, молочні продукти, сіль, сірники тощо. Продаж товарів культурно-побутового призначення (меблі, мотоцикли, автопричепи, музичні інструменти тощо) вартістю понад 1500 крб. здійснювався за чеками Ощадбанку, до того ж лише мешканцям УРСР. Необхідність уведення купонів була зумовлена невідповідністю між грошовими доходами населення і наявною товарною масою. На кожен карбованець випущеної продукції населення мало грошових знаків у 3-4 рази більше. Купони передбачалося використовувати лише 4-6 місяців, а насправді вони функціонували 4 роки. Першими випустили банкноти купонів номіналом 1, 3, 5, 10, 25, 50 і 100 крб. Обіг карбованця на території України припинили 12 листопада 1992 року о 23 годині. За обмінним курсом 1 крб. відповідав 1,45 купоно-карбованцю, а 1 долару – 403 купоно-карбованці. В 1993 році через інфляцію курс карбованця знизився у 42 рази. З'явилися купони номіналом у 2 і 5 тис. Із середини 1994 року до обігу було уведено банкноти 10, 20, 50, 100, 500 тис. і навіть в 1 млн. карбованців *(Гавриш, 2006: 299)*. Населення Південної Бессарабії, як і всієї України, стало «мільйонерами».

Із середини 1991 року в районах Південної Бессарабії було здійснено окремі заходи щодо виконання Постанови Верховної Ради УРСР від 18 грудня 1990 року «Про земельну реформу». Весною цього ж року сільські ради завершили інвентаризацію земель і встановили, що їх частка (близько 4,7%) використовується неефективно. Землю виділяли сільські ради для розширення підсобного господарства, під сінокоси та під колективне городництво. У Болградському районі першочергово під особисті підсобні господарства громадян виділили 3705 га землі, для городництва міським мешканцям – 100 га. Було створено перші 9 фермерських господарств, які тримали в користування 76 га землі *(Одещина, 2001: 33)*. Разом з тим, виникли певні неузгодженості: непорозуміння між радами та правліннями колгоспів, негативне ставлення останніх до організації фермерських господарств, невирішеність питань щодо забезпечення приватних господарств насінням, технікою, мінеральними добривами, засобами захисту рослин, надання позик, пригнічене відчуття підприємництва у селян тощо.

Вкраплення ринкових відносин не мали значного позитивного впливу на економіку України: багатства переходили до рук колишньої партійно-радянської номенклатури, а маси опинилися за межею бідності. У Південній Бессарабії ситуація з продовольчими товарами була дещо кращою, ніж в інших регіонах України, що

меншою мірою стимулювало мешканців краю до впровадження реформ. Ефективно здійснювати економічні програми без вказівок «зверху» органи влади й управління виявилися нездатними. У січні 1992 року російський уряд зняв державний контроль над цінами на всі без винятку товари. Це зумовило підняття цін в Україні. 1992 року вони зросли на газ у 100 разів, на нафту – у 300 разів. Державні підприємства Південної Бессарабії обростали малими комерційними структурами, які безкоштовно використовували фінанси, територію, енергію основних підприємств. Туристи-комерсанти спустошували й до того бідний внутрішній ринок краю.

У 1992-1993 рр. в усіх районах Південної Бессарабії відбувалося зростання кризових явищ. Наприклад, в Арцизькому районі обсяг промислової продукції скоротився на 13,8%. Протягом 1993 року продукція підприємств Саратського району зменшилася на 27,1%, виробництво товарів народного споживання – на 13,1%, а заборгованість з оплати праці становила 594,9 тис. грн. *(Муратова, 1993: 3)*.

Уряд Вітольда Фокіна виявився неспроможним контролювати економічну ситуацію. Новий Кабінет міністрів на чолі з Леонідом Кучмою (жовтень 1992 р.) поставив завдання налагодити належний контроль за використанням державної власності при одночасному розширенні меж господарської свободи. По суті, це була спроба відновити галузеве централізоване управління, ввести держзамовлення продукції на республіканському та регіональному рівнях. Однією з причин невдалої боротьби уряду з кризою було блокування його рішень Верховною Радою. План реформ, розроблений у 1992 році віце-прем'єром Віктором Пинзеником, спрямований на обмеження пільгових кредитів, скорочення субсидій, розгортання приватизації, зниження матеріаломісткості й енергоємності продукції та перекриття головних джерел незаконного збагачення, парламент провалив. Уряд, своєю чергою, не зміг упоратись з інфляційною катастрофою. Прорахунки в центрі й на місцях призвели до того, що обсяг промислового виробництва у 1991-1994 рр. скоротився в Україні на 53% порівняно з 1990 роком *(Касьянов, 2008: 131)*. Нездатною до реформування економіки виявилась еліта українського суспільства, котра тоді фактично поділилася на кілька груп: колишня партійно-радянська еліта, «нові українці» – ті, хто прийшов до влади на початку 90-х років, і представники етнонаціональних груп.

Поглиблювалася криза й у господарствах Південної Бессарабії. У Білгород-Дністровському районі індекс промислового виробництва упав з 99,5% у 1990 році до 86,8% у 1995 році, темпи зростання виробництва товарів народного споживання – з 94,8% до 81,3%, непродовольчих товарів – з 104,3% до 46,4% *(Радилов, 1995: 1)*. Ще нижчими були показники в Білгород-Дністровському, інших містах і районах краю.

Ціни на промислову продукцію у 3-4 рази перевищували ціни на продукцію сільського господарства. Вищі органи влади раз у раз ухвалювали рішення щодо нових фінансових вливань у сільське господарство, проте до рядового колгоспника й робітника радгоспів ці кошти не доходили, осідаючи на рахунках банків та посередників. Питання про сільські (фермерські) господарства у листопаді 1993 року розглядалися на сесіях більшості районних рад народних депутатів, які повсюдно підтримували заяви селян щодо виділення землі під фермерські господарства. Водночас, зверталася увага на доцільне, високоефективне використання виділених земельних ділянок, доведення їх до оптимальних розмірів.

У регіоні також шукали шляхи виходу з кризи. Проведений в Ізмаїлі в січні 1992 року референдум засвідчив вимоги населення створити зони вільного підприємництва, запровадити пільгові умови для підприємців, провести приватизацію. На сесіях міських і районних рад дедалі частіше обговорювалися

питання захисту населення. Скорочувалися витрати бюджетних видатків, переглядалися пільги щодо комунальних послуг, упроваджувалися дотації дитячим закладам і школам, підприємства відкривали власні магазини. У жовтні 1994 року в м. Арциз відбулася установча конференція Бессарабського відділення Української спілки промисловців і підприємців. Її учасники зосередили увагу на «географічній ізоляції Бессарабії». Край перетворився на обтяжливий для економіки України регіон. У рішеннях конференції йшлося про створення економічних зон із особливим режимом, про правові та спеціальні гарантії розвитку державних, кооперативних, акціонерних, приватних підприємств та організацій, про захист інтересів регіону в органах законодавчої та виконавчої влади.

1994 рік підприємства Південної Бессарабії розпочали в умовах рекордної інфляції, обвального падіння промислового та сільськогосподарського виробництва, глибоких негативних деформацій у фінансах, катастрофічного падіння доходів населення. Це значною мірою були наслідки призупинення реформ та посилення реанімації адміністративних методів управління. Проте курс реформ став безальтернативним. Надії вселяло те, що в Україні були створені грошова, фінансова, податкова, митна, банківська та інші системи. Відбувався перелом у реформуванні відносин власності, завершився перший етап земельної реформи. Наприкінці 1994 року розпочалася нова фаза антикризової політики України. Було ухвалено програму «Основні засади і напрями становлення економіки України в кризовий період», згідно з якою передбачалася реалізація стратегічних пріоритетів зростання економіки *(Олешко, 2012)*.

Новий курс ринкових реформ Президент оприлюднив 11 жовтня 1994 року у Верховній Раді України. Передбачалися рішучі заходи щодо стабілізації фінансово-грошової системи, лібералізації податків, подолання платіжної кризи, формування банківської системи тощо. Акцент було зроблено на докорінному реформуванні відносин власності, швидкому здійсненні приватизації, перебудові управлінських структур, демонтажі галузевої системи управління й передачі управлінських функцій регіонам та окремим підприємствам. Першочергова увага приділялася пріоритетним галузям виробництва, особливо сільському господарству. Програма Президента була схвалена Верховною Радою України. У листопаді 1994 року Президент видав указ «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва». Селяни одержували сертифікат – документ, що свідчив про право кожного працівника або пенсіонера на середню земельну ділянку в конкретному господарстві без виділення землі в натурі. В натурі земля нарізалася тільки тим, хто хотів створити окреме фермерське господарство *(Указ…, 1994)*. Указ гарантував право приватної власності на земельний пай. Міські мешканці могли одержати землю з державного запасу (резервний фонд) під городи та сади. В указі йшлося також про заміну радгоспів і колгоспів кооперативами з приватною власністю.

Результативну реалізацію реформ гальмували три фактори: відсутність на рахунках підприємств обігових коштів, відсутність грошей для розвитку будівництва, безуспішна конкуренція із закордонними товарами. Негативно на розвиток економічних відносин впливала наявність гібридних, змішаних форм власності, що нівелювали різницю між державними та приватними секторами. Незбалансованість цін на промислову й сільськогосподарську продукцію постійно погіршувала становище селян.

До найнижчого показника інфляції (липень 1994 р.) вдалось повернутися лише у травні 1996 року. В Саратському районі, наприклад, у 1996 році виробництво товарів народного споживання, порівняно з попереднім роком, зменшилося на 37,6%, продовольчих товарів – на 32%. У Білгород-Дністровському районі виробництво м'яса у 1994 році скоротилося на 21%, зменшилося постачання хліба та рибопродуктів. Майже в усіх районах Південної Бессарабії промислове виробництво у 1997 році, порівняно з 1990 роком, скоротилося наполовину. Наприклад, у Білгород-Дністровському районі показники розвитку промислового виробництва зменшилися вдвічі, темпи зростання товарів народного споживання – майже наполовину, непродовольчих товарів – на 17%, введення в експлуатацію житла, крім сільської місцевості, зменшилось більш як у два рази *(Одещина, 2001: 34)*.

Сільське господарство й надалі перебувало в занепаді. Витрати з державного бюджету на його фінансування зростали, проте бажаних результатів не було досягнуто. В особливо тяжкому становищі опинилося тваринництво. Катастрофічно зменшувалося поголів'я великої рогатої худоби.

Таблиця 1

Чисельність поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств (тис. голів)

	1990 р.	1995 р.
Арцизький район	40,4	26,5
Білгород-Дністровський район	50,6	35,1
Болградський район	36,0	21,9
Ізмаїльський район	45,1	23,7
Кілійський район	37,5	24,2
Ренійський район	18,1	11.7
Саратський район	35,9	29,0
Тарутинський район	41,7	26,2
Татарбунарський район	43,3	21,1
Разом	**348,6**	**219,4**

Економіка України у 1990-1994 рр. зазнала більших збитків, ніж за часів Другої світової війни. Варто лише нагадати, що 1998 року валовий внутрішній продукт (ВВП) України порівняно з 1990 роком становив 41%, промислове виробництво – 49%, сільськогосподарське – 52%, виробництво товарів народного споживання – 32%, інвестиції в основний капітал – 22%, реальна заробітна плата – 24% *(Алексєєв, 2000: 87)*. Більшість дослідників пояснюють затяжну економічну кризу колапсом «єдиного народногосподарського комплексу СРСР», розривом попередніх економічних зв'язків та подорожчанням енергоносіїв. Для Південної Бессарабії характерним був і ряд місцевих чинників: недостатня ідентифікація багаточисельних етносів краю, недосконала структура промислового виробництва, брак енергоносіїв, слабка інтеграція виробництва регіону в економіку України тощо. У 1991-1998 рр. у регіоні приймалося багато різних програм соціально-економічного розвитку, проте ніхто за їх виконання не відповідав.

У 1997 року рівень інфляції вдалося знизити до 10% на рік, але економічного зростання в краї не сталося. Лише 1999 року припинився економічний спад, промислове виробництво зросло на 4%, виробництво товарів народного споживання –

на 7,2% *(Одеське…, 2000: 3)*. З'явилися перші ознаки стабілізації. Подібні тенденції спостерігались у більшості районів Південної Бессарабії.

Показники, подані в таблиці, свідчать, що ознаки стабілізації з'явилися у Південній Бессарабії приблизно у 2000 році. В 1995 році темпи розвитку промислового виробництва краю були нижчими від середніх у області. 2000 року в господарстві, освіті, охороні здоров'я та культурі відбулися позитивні зрушення. Зросла чисельність підприємств із переробки сільськогосподарської сировини, відновлювалася харчова промисловість, ставали до ладу підприємства, на яких вироблялися будівельні матеріали, активізували роботу Дунайське пароплавство та Ізмаїльський порт, зросла потужність судоремонтних заводів.

Таблиця 2

Індекси виробництва обсягу промислової продукції у 1990-2000 рр. (у відсотках щодо попередніх років)

	1990 р.	1995 р.	2000 р.
Одеська область	98,6	105,1	90,3
м. Білгород-Дністровський	113,1	67,6	122,0
м. Ізмаїл	97,9	68,6	137,0
Арцизький район	103,3	63,7	115,4
Білгород-Дністовський район	99,5	86,8	127,5
Болградський район	105,0	89,1	102,7
Ізмаїльський район	98,3	82,2	82,2
Кілійський район	94,7	85,7	127,7
Ренійський район	110,9	85,2	95,0
Саратський район	96,5	95,2	112,1
Тарутинський район	85,2	68,7	169,0
Татарбунарський район	96,6	71,2	135,5

Економічні негаразди 1990-х рр. позначилися на соціальній структурі населення та рівні його життя. У 1991 році смертність перевищила народжуваність, а тривалість життя в Україні на 6-7 років стала коротшою, ніж у розвинутих країнах світу. Безробіття поширилося на село: лише у Болградському районі незайняте населення у 1991 році становило 2,5 тис. осіб, а в 1993 році – 2,9 тис. осіб *(Лебеденко, 2008: 73)*. Загалом життєвий рівень населення Південної Бессарабії знизився наполовину.

Ціни на товари споживання протягом 1991 року зросли в 10 разів. Газета «Советский Измаил» писала, що на початку 1992 року за 200 купонів можна було купити 10 грамів ковбаси, 10 грамів масла, 1 яйце, півхлібини або 100 грамів сметани *(Еремин, 1992: 1)*. З 1 червня 1992 року Кабінет Міністрів України «відпустив» ціни на продукти харчування. Одночасно він намагався впливати на ціни шляхом уведення 25% рівня рентабельності при визначенні торгової націнки. Проте ціни на хліб, макарони, крупи, цукор, варені ковбаси, жири різко зростали. У квітні 1993 року буханець хліба коштував у Кілії 110 крб., у Білгород-Дністровському – 86 крб., у Татарбунарах – 96 крб., в Арцизі – 88 крб., у Болграді – 82 крб., у Рені – 96 крб., у Сараті – 96 крб., у Тарутиному – 115 крб. Збільшувалися, водночас, витрати на послуги. Плата за телефон зросла з 2,4 крб. до 12 крб. на місяць, за поштові й телефонні послуги – в 4,5 рази, транспортні витрати – у 7 разів *(Марчук, 1997: 68)*.

У травні 1992 року Верховна Рада України прийняла постанову про підвищення заробітної плати окремим категоріям працівників з 1 січня цього ж року. Ставка

вчителя вищої категорії зі стажем роботи від 13 до 18 років становила 3540 крб., інженер одержував 3400 крб. на місяць, дільничний лікар – 2391 крб., головний лікар ЦРЛ – 2300 крб., директор заводу залізобетонних конструкцій – 4500 крб., директор заводу «Істр» – 6700 крб., керівник ПМК-70 – 8500 крб., начальник пароплавства – 12500 крб., начальник порту – 7500 крб., завідувач відділу праці пароплавства – 7470 крб., робітник заводу РТО – 846 крб., директор будинку культури – 1790 крб. *(Мазур, 1994: 1)*. Зрозуміло, що такий різнобій у заробітній платі не сприяв економічному зростанню.

У 1995 році Верховна Рада України прийняла закони «Про оплату праці» та «Про зайнятість населення». Підвищувалися тарифні ставки та посадові оклади працівників, підприємствам поверталися права самостійно визначати фонд оплати праці, не підлягала оподаткуванню матеріальна допомога в межах 12 неоподаткованих мінімумів на рік. Проте докорінних змін у становищі робітників і селян не сталося. У 1994-1995 рр. більшість підприємств Південної Бессарабії не виплачували зарплати протягом 3-5 місяців та відправляли своїх працівників у вимушені відпустки від 2-х до 5-ти місяців.

Справжнім лихом для економіки початку 1990-х років стала система державних замовлень (40-50% усієї продукції) та дотаційна політика «порятунку» виробництва – одне з джерел надприбутків українських рантьє. Економічний шок призвів до небувалої соціальної напруги. У 1991 році середня заробітна плата в Україні зросла порівняно з попереднім роком у два рази. Ціни цього року зростали вдвічі швидше. 1993 року ціновий бум став рекордним – 4835%. Знижувалася калорійність харчування. Покинуті державою люди шукали власні засоби виживання: поїздки «човників» за кордон по товари, присадибні ділянки, спекуляція.

На тлі кризи зростали беззаконня, свавілля, безладдя, злочинність. У місті Болград у 1992 році порівняно з попереднім роком злочинність зросла у 40 разів, у с. Виноградівка – у 19 разів, в Дмитрівці – в 13 разів, у Червоноармійському – у 8 разів. 1994 року в Саратському районі було зареєстровано 481 злочин, що порівняно з аналогічним періодом 1993 року більше на 33,2%. Серед злочинців переважали молоді люди віком 20-38 років (30,7%) *(Лебеденко, 2008: 79)*.

Отже, економічна криза 1991-1999 рр. стала справжнім випробовуванням для населення Південної Бессарабії. Знецінення валюти, різке падіння промисловості й сільського господарства, втрата робочих місць негативно позначились на рівні життя містян та селян. Спроби виходу з кризи і на державному, й на регіональному рівнях не давали очікуваних результатів. Варто зазначити, що затяжна соціально-економічна криза та зміни соціальної структури населення не сприяли розвитку національної ідеї у багатьох верств населення, які ностальгували за радянським минулим та зберегли радянську ідентичність.

***

Алексєєв Ю. М., Кульчицький С. В., Слюсаренко А. Г. Україна на зламі історичних епох. (Державотворчий процес 1985-1999 рр.): навч. посібник. К.: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2000. 296 с.

Гавриш В. П., Гавриш Г. І., Драганова Т. П. Інфляційні процеси в Україні та проблема їх макроекономічного врегулювання. Університетські наукові записки. 2006. № 1(17). С 299-306.

Гриневецкий С. Д., Жильцов С. С., Зонн М. С. Черноморский узел. М.: Международные отношения, 2007. 195 с.

Грицак Я. Нариси з історії України: формування української модерної нації. К.: Генеза, 2000. 249 с.

Еремин Е. Городская экономика в зеркале статистики. Советский Измаил. 1992. № 64. С. 1.

Касьянов Г. Україна 1991-2007: нариси новітньої історії. К.: Наш час, 2008. 432 с.

Лебеденко О. М., Тичина А. К. Українське Подунав'я: минуле та сучасне. Одеса: Астропринт, 2002. 206 с.

Мазур Л. Кризис и его социальные последствия (по данным горотдела статистики). Советский Измаил. 1994. №47. С. 1.

Марчук Ю. І., Тичина А. К. Ізмаїл. Історичний нарис. Одеса: Аспект, 1997. 72 с.

Муратова М. В прошлом времени: Аграрный сектор и экономика. Придунайские вести. 1993. № 98. С. 2-3.

Одещина. 10 років незалежності / Одеська обласна державна адміністрація. Одеса, 2001. 176 с.

Олешко А. А. Генезис антикризового регулювання економіки України Ефективна економіка. 2012. №7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1253

Одеське обласне управління статистики. Соціально-економічне становище Одеської області за 1999 р. Одесские известия. 2000. №32. С. 3.

Радилов И. Остаточный принцип: Аграрный сектор и экономика. Придунайские вести. 1995. № 28. С. 1.

Указ Президента України № 666/94 від 10.11.1994 р. «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/666/94

Українське Подунав'я. Роки незалежності / Лебеденко О. М. та ін. ; голов. ред. Тичина А. К. Ізмаїл, 2008. 127 с.

Oleksandr LEBEDENKO

Doctor of historical sciences, Professor.
Academician of the Ukrainian Academy of Historical Sciences,
member of the National Union of Local History of Ukraine.
He has more than 80 scientific publications. Scientific adviser of 5 defended candidate theses.
From 1996 to 2013 - Rector of the Izmail State Pedagogical Institute (University of Humanities),
Head of the Department of World History.
Scientific interests: socio-cultural, ethnic and political history of southern Ukraine, anarchism in Ukraine, political parties and public organizations in the life of southern Ukrainian society, history of the Danube region and Bessarabia.
E-mail: alexander.lebedenko@live.ru

SOUTHERN BESSARABIA IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF NATIONAL ECONOMY IN UKRAINE (1991-1999)

The socio-economic situation of Southern Bessarabia in the first decade of Ukrainian statehood was revealed, the characteristics of the region industry and agriculture in the conditions of economic crisis 1991-1999 was defined. It is emphasized that the decline of the economic situation was influenced not only by national but also local factors, namely insufficient identification of the numerous region ethnic groups, imperfect structure of the industrial production, lack of the energy resources, poor integration of the regional production into the Ukrainian economy. The author concludes that the protracted socio-economic crisis and changes in the social structure of the population did not contribute toward the national idea development in many segments of the people, who got nostalgic for the Soviet past and maintained their Soviet identity.

***Key words**: Southern Bessarabia, Ukrainian independence, national economic, economic crisis, living standards.*

The declaration of independence of Ukraine required the further formation and development of the national economy. In terms of industrial, scientific and technical potential, Ukraine was the second after Russia in the USSR and, according to proponents of independence, should quickly take a worthy position among the developed European